

Uferné Sárközi Ágnes

„Az életben nincs más, ami annyira fontos lenne mint a barátság”

Arisztotelész

EGY ÉLETRE SZÓLÓ BARÁTSÁG

Gimnáziumi éveim kezdetén – az orosz és latin nyelv tanulása mellett – lehetőségem volt arra, hogy a németet is tanuljam. Annak idején (1956–58) mi, a leánygimnazisták a Zirzen Janka Tanítóképzőben kezdtünk, mert egyelőre csak így tudták megoldani elhelyezésünket.

(lásd: A bocskai sapkás diákok c. írásomban) Ott András Béla volt az igazgató, akinek kezdeményezésére fakultatív német órákat indítottak, minek keretében megismerkedhettünk e nagy, Európában fontos nyelv csínjával-bínjával.

Az igazgató úr órái nagyon lazák voltak, sokszor csak németül beszélt velünk, főleg, ha megfedett bennünket. Gyakran elhangzott, amit a mai napig nem tudtam elfelejteni, hogy „haltet eueren Schnabel!” Ezzel a mondattal csendesített le bennünket. Annyira szerette volna belénk plántálni a nyelv nehézségeit, hogy szinte „kiadta lelkét” ennek érdekében. Neki nem volt nehéz, mert állítólag német rokonokra tekinthetett vissza. Mindenesetre felkeltette figyelmünket, és mivel nagyon is érdekelve voltunk abban, hogy sok minden „ragadjon” ránk, szorgalmasak voltunk. Szüleink, rokonaink példája volt előttünk, akik nem győzték hangsúlyozni, hogy mennyire fontos a nyelvtudás. Jómagam egy ideig oroszul is leveleztem, de az egyszer csak elmaradt. A német valahogy közelebb állt hozzánk, mint az orosz. Már a betűk mássága miatt is, és valahogy az egész történelmünk miatt.

A házi könyvtárunkban található volt egy német társalgási könyv, egy szótár, de még egy nagy német mesekönyv is, amit kisgyerekként gyakran kézbe vettem, s ami egy titokzatos, más világot rejtett, úgyhogy természetes volt, hogy én is jelentkeztem a fenn említett fakultatív órákra. Az biztos, hogy nem volt könnyű megbirkóznunk a nyelv másságával, a különböző névelőkkel, azok ragozásával, és az összes többi nyelvi különbséggel. Ezt mindenki átéli, aki belevág egy új nyelv elsajátításába, de fiatal létünk tudásszomja, szorgalma, és a számunkra akkor még nagyon „hosszúnak tűnő” idő – amibe sok minden belefért – átsegített bennünket a nehézségeken.

Egyszer arról beszélt nekünk az igazgató úr, hogy iskolánk kapcsolatot létesített a großenhaini (egy szászországi) Tanárképző Intézet igazgatójával, (prof. Christian Klöberrel 1925–2012), aki egy listát adott neki, amin keletnémet leányok címei álltak, ők levelező társakat kerestek maguknak. Rácsaptunk ezekre a címekre, és jómagam is kikerestem egyet magamnak. Renate R. nevén akadt meg a szemem – ami az alliteráció miatt – valahogy nagyon jól hangzott. Volt osztálytársam, aki ez alkalommal mindjárt három levelezőtársat is választott, gondolván, hogy biztos, ami biztos.

Nekem nagy szerencsém volt, mert Renátában egy kellemes, szorgalmas és hűséges levelezőtársra találtam, aki ha tehetett, gyakran válaszolt. Jó német nyelvű gyakorlat volt ez a levelezés számunkra, mert mélyítette a nyelvtudást, szélesítette a kifejezőkészséget, és megismertetett bennünket a másik ország szokásaival, kultúrájával. Természetesen én is leírtam neki, hogy mik voltak az akkori magyar életünk szokásai, mozzanatai, ezáltal végül is megnőtt az érdeklődése szép hazánk iránt.

Institut für Lehrerbildung Grobenhain

tanító hiány volt, és azt ott is „gyorstalpaló” módszerrel oldották meg. Ez azt jelentette, hogy már egy évvel hamarabb el kellett kezdeniük a tanítást. A kiképzésüket pedig csak levelező szakon tudták befejezni.

Institut für Lehrerbildung Grobenhain

Miről is írogattunk még egymásnak annak idején? Miután bemutatkoztunk és kicseréltük fényképeinket, ezután bemutattuk családunkat is. Leírtuk körülményeinket, elmondtuk mik a hobbijaink, mik voltak az örömeink, kétségeink. Néha tanácsot is kértünk egymástól.

A levelek mellett gyakran levelezőlapokkal is megleptük egymást, amit egy kirándulás vagy nyári táborozás alkalmával egy-egy más vidékről szereztünk be. Neki szerencséje volt, ő a gazdag múltú Drezda mellett lakott, ahonnan több szép levelezőlap érkezett tőle, ha osztályukkal például valami múzeumlátogatáson voltak. Ezek a lapok nekem a „nagyvilágot” jelentették a mi kis Jászberényünkhöz képest, és ugyancsak megcsodáltam őket. Művészi felvételek voltak gótikus katedrálisokról, középkori várakról, amelyek – ha sérülten is – a bombázás után végül is megmaradtak. Jöttek levelezőlapok a lenyűgöző Szász Svájcra, fényképek a mesés, téli Érchegeységről, Johann Wolfgang Goethe múzeumnak berendezett lakásáról is. Akkor nem volt még internet, és nem lehetett olyan gyorsan informálódni, mint manapság. Így aztán minden küldemény fontos volt nekem, hiszen egy másik kultúra üzenetét jelentette. Akkor még nem utazgathattunk Európában, mint manapság, de szabadidőnkben és tanulmányaink alatt elképzeltük, hogy milyen is lehet az. Így aztán, amikor első, kalandos, drezdai utam alkalmával elvillamosoztam a Zwinger mellett, azonnal felismertem azt.

A Zwinger képe benne volt a Művészettörténet című könyvünkben, és annak idején tanultunk is róla. Más volt az akkori életünk tempója, több időnk volt, hogy elgondolkozzunk és reflektáljunk.

Az NDK-nak annak idején nehéz helyzete volt, hiszen a Nyugattól többnyire izolálódott, és érthető volt, hogy figyelmük a keletre lévő, baráti országok felé irányult, amit Renáta is kifejezett leveleiben. A következőképpen fogalmazott: „azok a balkáni országok,” ahová leveleik irányulnak, beleértette ebbe Romániát és Bulgáriát is. Renáta leveleit talán egy véletlen folyamán a mai napig is őrzöm, és most újra felelevenedik az a kor; az akkori nehézségek a volt NDK-ban: pl. az, hogy nagy tanár és

Születésnap iüdvözlet

Ez volt például egy szülinapi kártya, aminek értelme: Az élet fáradalmai arra tanítanak, hogy értékeljük az élet ajándékait.

Johann Wolfgang von Goethe dolgozószobája Weimarban

Kaptam lapokat akkori filmcsillagokról is, akiket aztán láthattunk a berényi moziban, vagy később Pesten, amikor már a DEFA filmeket nálunk is vetítették. S most itt hevernek előttem a karácsonyi, húsvéti, szülinapi levelezőlapok is, amik egészen más stílusúak voltak, mint a mieink. Igen, érezhető volt, hogy egy másfajta kultúrát tükröznek. Gondolok itt a karácsonyi, szalmából készült csillagocskára, vagy a kézzel festett húsvéti tojásokra. E képeket nézegetvén annak idején szinte megéreztem azt a nagy alaposágot és precizitást, ami e nemzetre valaha annyira jellemző volt. (made in Germany) Miután már itt éltem, megismertem ezen szokások hátterét és az összefüggéseket. Azt, hogy a háború utáni nagy szegénység miatt milyen egyszerű dolgokból is képesek voltak művészi értékű tárgyakat fabrikálni.

A következőkben felelevenítem néhány levél tartalmát, amelyekben Renáta sok egyéb mellett bemutatta például az ünnepeiket.

Húsvét

Leírta, hogy a család közösen készült e nagy ünnepre. Az egyik testvér kifújta a tojásokat, a másik kézzel kifestette, s a fútestvér pedig valami beáztatott fűzfavesszőre rögzítette. Úgy akasztgatták fel a kertjükben lévő kis fácskára, vagy pedig a szobában – egy már előbb kihajtatott nyírfa ágacskákra. Említette, hogy nem messzire – a szláv Lausitzban – az is szokás, hogy éjfélfkor friss vizet hoznak egy közeli kútról, ami a szépség és egészség zálogát jelenti a következő évben. Hasonló a nálunk szokásos locsolkodási rítushoz. A gyerekeknek pedig a megfőtt és kifestett tojásokat, vagy édességeket legtöbbször a kertben dugdosták el, amiket ott kellett megtalálniuk (mondván, hogy azt a nyuszi rejtette oda). Később ezt a szokást mi itt a gyermekeinkkel úgy alkalmaztuk, hogy egy-egy kirándulást tettünk pl. Szász Svájcba. Gyaloglásunk közepette valaki mindig előbbre ment, és az ajándékokat a sziklák tövébe rakta, amiket a gyermekeink nagy rácsodálkozás kíséretében aztán valahogy felfedeztek. Ha mégsem, akkor figyelmeztettük őket arra.

Karácsony

A karácsonyi előkészületek hasonlóak voltak a magyar karácsonyokhoz. Náluk is jött a Mikulás a karácsony első hírnökeként, ami először ugyancsak nagy cipőtisztítással kezdődött. De az adventet otthonukban már akkor (vagy talán mindig is) tudatosabban ünnepelték meg, és pedig a vasárnaponkénti adventi gyertyagyújtással. Ezt én annak idején csak a templomból ismertem. Az adventi közös családi éneklés, süti sütögetés, titokzatos készülődés, ajándékbarkácsolás az ő ünnepeiket is jellemezte. Náluk nagyon dívott a szalmából készült csillagocskák készítése, amihez az anyagot már a nyár folyamán gyűjtögették. Nálunk ehhez hasonló volt a csuhából készült angyalka. De egy csillagot meglepetésként még egy levélben is el lehetett küldeni. Azon kívül – ugyancsak az advent idején – mint kisdíákok néha ellátogattak az idősek otthonába is, hogy felvidítsák őket, illetve még különböző kórházak újszülött osztályára is, ahol a kismamáknak kedveskedtek.

Születésnap iudvözet

tották a fejére.” (Hogy ez a jászberényi tanároknak mennyire tetszene?) Renáta nagyon ügyes volt, jól tudott szabni-varrni, és a farsangra sokszor egyedül készítette el kosztümjeit. Egy másik alkalommal egy fekete-sárga összeállítást varrt magának. Sárga nadrág, fekete kazak, fekete harisnyanadrág. A ruha fekete részeit sárga festékes kéz és láblenyomatokkal díszítette. A széles fekete övre ráírta, hogy „homo sapiens normalis,” és megnyerte még az igazgató – Herr Klöber – tetszését is, aki elsőként táncba vitte.

Néhány további fontosabb dolog

Elmondta még, hogy iskolai gyakorlatra egy olyan nyári sátortáborba mentek, ahol hozzávetőleg 800 fiatal vett részt. Neki 16 tizenéves fiúra kellett felvigyáznia. Jelezte aggályait is, ami a szakma kezdetén valószínűleg mindenkiben megvan, egy kis bizonytalanság, és valamicske félelem, hogy ugyan megfelel-e az ember az elvárt követelményeknek. Közölte velem azt is, hogy szeptemberben és október elején az ottani tsz-ekben kellett a krumpli szedésénél besegíteni, (ilyen munkákat az egyetemistákkal is gyakran végeztek), ahol „dögfáradtra” dolgozták magukat, de a közös esti együttlét és az általuk rendezett vigadalom átsegítette őket e nagy megterhelésen.

Írt arról is, hogy milyen irodalmat olvas, milyen zenét szeret, hogy mik voltak a hobbijai. Liszt Ferenc zenéje közelebb állt hozzá, mint Bartóké, mert zongorázni is tanult. Szerette a klasszikus zenét, de csodálta a magyar népzeneét is, és tudta, hogy a csárdás egy magyar tánc. Sok magyar filmet látott, amiből tájékozódhatott. A következő magyar filmeket említette, amiket a moziban látott: 2x2 néha 5, 2:0 Marikának, a Körhinta és Budapest éjjel. Dicsérte Budapest szépségét, ugyanakkor jelezte, hogy mekkora szomorúság tölti el, ha ellátogat Drezdába, ahol még ekkor mindig láthatók voltak a háborús romok. Sírhatnékja volt, ezt írta szó szerint. Említette, hogy 1963 januárjában mekkora energiaellátási problémáik voltak, amikor naponként csak 1 óra tanítási idő volt lehetséges. Csupán a házi feladatokat ellenőrizték, mert az iskolában

Farsang

A német diákok ezt Großenhainban kicsit másként ünnepelték, mint mi. Mindannyian kitaláltak maguknak valami álarcot; Renáta például patkányfogónak öltözött (egy német mesében ismert alak), majd a közismert táncos multság következett. Másnap nem kellett nekik iskolába menni. Akkor előfordult, hogy mindegyikük egy hálóingben vagy pizsamában vonult végig a városban, fejükön egy hálósapkával, szájukban pedig egy cumival. Majd elmentek a tanárukért, akit egy ósdi babakocsiba kényszerítettek, és egy cumisüveget nyomtak a kezébe. A tantermek is ennek a hangulatnak megfelelően voltak feldíszítve, szólt a zene mindenütt, még a folyosókon és a lépcsőházban is. Az egész tanárképzőt évenként ilyen módon „állí-

12 °C fok volt, és se szénük, se brikettjük nem volt, amivel fűteni tudtak volna. Szeretett utazni, szabadságra menni. Szüleitől kapott egy sátrat, és a barátnőjével vagy a testvérével gyakran kempingezett egy tó mellett. A németek, tudott dolog, hogy nagyon szeretnek utazni. Már a háború előtti filmekben is látható, hogy nem egy otthonülő nép volt. Busszal, saját autóval, vidáman énekelve gurultak szép hazájuk országútajain – ilyen képekre emlékszem most, ha erre gondolok.

Levelezőtársam is írta, hogy mint fiatalok végre szerették volna megismerni a keleti országokat, de a turizmus annak idején még gyerekcipőkben sem volt. (1958-at írtunk). Csak a tanárok kíséreltek meg diákcserét szervezni, ami egy ideig ugyancsak próbálkozás maradt. Valószínűleg a felsőbb

vezetés akkor még nem egyezett bele. Így aztán bizony késlekedtek kis barátnőm utazásai, más országok megismerése egyelőre csak vágy maradt.

Elmúltak gimnáziumi éveim. Renáta pedig már gyakorló alsó tagozatos tanítónő lett, de még mindig leveleztünk. Közölte velem, hogy hetenként 42 órát kellett tanítással töltenie, aminek 1/3-a nem nagyon tetszett neki. Azon kívül zavarta, hogy annyit gyűléseznek, és sok felesleges, kötelező foglalkozással „húzták” az időt, így a házi feladatok ellenőrzésére is gyakran csak éjszaka került sor. Ezeket „borzasztó” állapotoknak nevezte, és bocsánatot kért, de jól esett kipanaszkodnia magát, örült, hogy meghallgattam.

Megtudtam, hogy 1961-ben vőlegényével már Várnába utaztak. Hálókocsival vonatoztak át Magyarországon, majd látták Bukarestet is mire elérték céljukat, az Aranypartot, ahol mintegy 10 napot töltöttek. Majd egyszer csak – 1962 nyarán – beneveztek egy Magyarországi társasutazásra is, ahol Budapest és a Balaton megtekintése volt a program. Ez alkalommal találkoztunk személyesen először. Jómagam végigtelefonálgattam a budapesti szállodákat, hogy nyomukra bukkanjak. Végül is az akkori Park Hotelben találtam rájuk, és megbeszéltük, hogy felkeresnek bennünket a pesti lakásunkon. Ez alkalommal meg kellett állapítanom, hogy véletlenül nagyon hasonlóan voltunk felöltözve, mintha ikrek lettünk volna. Ez is mutatta, hogy mennyire egyforma ízlésünk volt.

Emlékszem, hogy augusztus lévén nagy dinnyeevést rendeztünk, ami nekik újdonságot jelentett, hiszen az NDK-ban nem termeltek dinnyét. Mivel akkor még hűtőszekrényünk sem volt, a dinnyét a fürdőkádban hűtöttük be, hogy jól temperáltan ehető lehessen. Azon kívül külön programot is szerveztünk nekik – németül beszélő diáktársakat hívtunk –, és együtt töltöttünk egy estét a Margitszigeti Kaszinóban. Olyanfajta magán ifjúsági találkozó volt ez, amely alkalmával eszmecsere-t folytattunk a két ország azonosságáról és a nagy különbségekről. A végén még egy jót táncoltunk is.

Amikor a Balatonhoz mentek csatlakoztam hozzájuk, mert volt még elég hely a buszban. Az idegenvezetőjük bizony nem nagyon lelkesedett, amikor meglátott, de szemet hunyt az

Egy közös kép 1962 nyaráról

eset felett. Hál 'Istennek egy verőfényes nap keretében mutatkozott be nekik a türkiz színben pompázó magyar tengerünk, a Tihanyi Apátság és Balatonfüred. Nagyon elégedettek voltak. A hazaúton pedig a Baricska csárdában élvezhették a jó balatoni borokat és a magyar pörköltet. Sokan kicsit többet is ittak a megengedettnél, és úgy látszott, hogy kitűnően érezték magukat.

Ez a találkozás aztán még jobban összekötött bennünket, úgyhogy egy év múlva ők hívtak meg engem hozzájuk, mindenféle társasutazás nélkül, mert én még csak éppen 1 éve dolgoztam, és anyagilag ez volt a legjobb megoldás. Ehhez a meghíváshoz viszont egy hivatalos papírra volt szükség, hogy Renáta engem saját otthonában el tud helyezni és gondoskodik az ellátásomról. Szálláshelyem Weinböhlában volt, ahol Renáta lakott egy idősebb tanár házaspárnál, akik nagy szeretettel fogadtak. Innen kirándulgattunk aztán Drezdába és környékére: Szász Svájcba, Moritzburgba. Lenyűgöző volt meglátnom a Zwingert, végignézni a Drezdai Képtárat, amit addig csak a művészettörténeti könyvből ismertem. Lehangelő látvány volt viszont az akkor még meglévő romok halmaza, mert bizony előnyben részesült a lakóház építési program a drezdai kastély vagy az operaház restaurálásával szemben. Ráadásul me-

Exportált Jászberényi rizling címkéje

egy 1400 km-re kellett elmennem, hogy lássak egy ilyen hazai palackot. Amikor felfedtem a pincér előtt az összefüggéseket, azon mindenki nagyon elcsodálkozott. Mondám aztán, hogy kedves barátaim – akkor prosit! Lám, mekkora keletje van apáink kissé savanykás borának, ha ilyen messzire utaztatják.

Itt fenn, északon ismerkedtem meg leendő férjemmel is, aki barátaival a közelünkben napozgatott. Mivel én hamarabb visszautaztam, mint Renátáék, ők rábíztak engem erre a fiúra, hogy kísérem el majd Drezdáig, ahonnan a vonatom indult Budapest felé. Ez a fiú nagyon lovagiasan meg is tette, amit kértek tőle (s mint később kiderült, túl is teljesítette azt), és segítségemre

mentőként ott trónoltak Drezda közepén a Frauenkirche megmaradt romjai, amik azt sugallták, mintha a háborúnak még nem lenne vége. Szász Svájc különleges volta engem is elbűvölt, és amióta Németországban élek már számtalanszor kirándulgattunk oda. Egy élet is kevés lenne arra, hogy minden csodáját lássuk, felfedezzük, egyszerűen nem lehet vele betelni.

Hozzávetőleg hat napot a Keleti-tengernél tölthettem el velük a homokos parton, ami nekem ugyancsak újdonság volt, mert életemben először ott láttam tengert. Hál 'Istennek napos időt fogtunk ki, és így a víz is melegebb volt a szokásos 18°C-nál. Sokat fürödtünk és kirándulgattunk is a Rügen félszigeten, majd egyszer áthajókáztunk Hiddenseere is, ahol egy étteremben azzal kedveskedtek, hogy az ebédünkhöz egy üveg jászberényi rizlinget szervíroztak. Nagyon meglepett, hiszen ilyet azelőtt nem láttam, és azóta sem. Tehát Berénytől mint-

volt még a kofferom cipelésénél is, aminek éppen akkor leszakadt a fogója. Még ma is előttem látom, ahogy vállára emelvén azt, hogyan vitorlázott át a tömegben a drezdai főpályaudvar kellős közepén. Ez az ismeretség aztán végzetes lett számomra.

Csak annyit még, hogy 1965-ben már feleségként költöztem ki Drezdába, ahol barátságom Renátával és ekkor már saját családjával (mert időközben ő is férjhez ment) tovább folytatódott, és még jobban elmélyült. Ők mindketten tanárok voltak, és lelkiismeretes munkát végeztek, mert nagyon is hivatásuknak érezték az ifjúság nevelését. Az tudott dolog, hogy az akkori rendszer kissé elkényeztette az itteni nevelőket. Pl.: nagy fogadások résztvevői lehetek a pedagógus napon a berlini Pedagógusok palotájában, és ehhez hasonló eseményeknél. Viszont az utazási kedvük töretlen maradt, és 1989-ig valószínűleg bejárták a keleti blokkhoz tartozó valamennyi országot. Azon kívül felneveltek két szép gyermeket is. Németország újraegyesítése pedig megadta nekik azt lehetőséget, hogy a nyugati világrészben is szétnézzenek. Ismerősük volt elég nyugaton is, hiszen a két állam léte barátok, osztálytársak szétszakítását is jelentette, de az újraegyesülés után feloldott minden látogatási tilalmat. A volt NDK-ban ugyanis nem lehetett egy olyan ember tanár, aki nyugati kapcsolatokat ápol, amit szigorúan ellenőriztek is.

Großenhain várost pedig még csak csak néhány évvel ezelőtt sikerült megnéznem, ötven évvel azután, hogy első leveleim útra keltek oda. Végre ott állhattam ez előtt a patinás épület előtt, ahol német barátnóm tanulgatott, ami ugyanolyan impozáns még ma is, mint a mi Tanítóképzőnk. Végül is – ekkor éppen egy másik barátnómmal – alaposan körbejártuk a Lehrerbildungsanstaltot, és csendben nosztalgizáltunk. Ma már ez az épület is multifunkcionális, tehát nem maradt meg csak tanárképzőnek, hanem amilyen képzésre éppen szükség van, azt indítanak ott is. Ami talán megmaradt, az a farsangok ünneplése, de ebben nem vagyok nagyon biztos.

Großenhain Szászország legrégebb, történelmileg fontos városaihoz tartozik az ún. Via Regia, a Só-út kereszteződésében fekszik. Látványosságai a későbarokk Mária templom, a neoreneszánsz stílusban épült városháza és a großenhaini Kultúrpalota. Barátságos, zöld városnak nevezik. A Röder folyócska szeli ketté a várost, amely hasonló hangulatú mint a mi Zagyva partunk.

Renáta barátnóm – mint jómagam – már többszörös nagymama és nagyon elfoglalt. Mánapság ritkábban találkozunk, úgy egy-két évenként, de telefonon és e-mailen még tartjuk a kapcsolatot, hogy tudjuk, mi újság egyikünknel, másikunknál. 55 év bizony kötelez.

Amikor András tanár úrnál elkezdtem a német tanulását, akkor még nem tudtam, hogy milyen fontos szerepet tölt majd be egyszer életemben ez a nyelvismeret.

Nem tudhattam azt, hogy később autodidakta módon képezem majd magam: sokat olvasok, fordításokat, tolmácsolást vállalok. Ilyesfajta munkákra egyre jobban akadt igény Drezdában, mivel a 60-as évek végétől magyar fiatalok jöttek, hogy szakmailag itt képezzék tovább magukat. Ekkor 3 éven át főállásban sikerült tolmácsolnom, és azzal elősegítenem, hogy a két ország közötti szerződés elérje célját, és sikerrel járjon. Hogy megalapozottabb legyen, amit csinálok Budapesten tolmácsvizsgát is tettem, ami pedig később arra is feljogosított, hogy mellékállásban – az ottani igényeknek megfelelően – ezen a területen feladatokat vállalhattam. A drezdai Népfőiskolán pedig még a magyar nyelvtanításba is belevágtam, hiszen sok német turista, akik előszeretettel hazánkba látogattak, szerették volna valamennyire magyarul is megértetni magukat. Így aztán azt csináltam, amit valaha főállásban szerettem volna, de annak idején anyagi és más okok miatt nem azt tanulhattam.

Manapság, amikor a fiatalság előtt nyitva áll egész Európa, s oda mehetnek nyelvet, szakmát gyakorolni, ahová akarnak, nincsenek határok, szabadon mozoghatnak az Európai Unió államain belül – sokkal könnyebb lett a nyelvyakorlás lehetősége. Most, amikor a levelezés módja is akkorát változott már, hogy csak e-maileznek vagy csetelnek egymással, és azt is csak rohanva, sietve teszik, akkor úgy látszik mintha az idejük „szétfolyna” az ujjaik között. Hol marad az alaposság, az elmélyülés, ami annyira fontos életünk kezdetén, hogy objektíven ítélhessük meg a bennünket körülvevő világot. Meglehet, hogy ezek a fiatalok megmosolyogják az én fentiekben leírt élményeimet. Igen, 50 évvel ezelőtt egészen más volt a világ, de előnye, hogy kézbe lehet venni a tárgyi maradványokat, a leveleket, a levelezőlapokat, és ez valami más érzést ad, mintha egy CD-én vagy másfajta digitális tárolón kellene összekeresni egy ilyen kapcsolat nyomait. De ki tehet erről, a világ állandóan változik körülöttünk és egyszer majd a fentieket is felváltja egy másik adattároló. *Tempora mutantur et nos mutamur in illis*, azaz: változnak az idők és velük változunk mi is.